

N. Belyakova's article is devoted to the analysis of state regulation of evangelical community in the last period of USSR history. The research was based on the documents of the Council for Religious Affairs and its Commissioners. The article observes that, although by 1980s the Department theoretically assumed the entire responsibility for religious sphere by solving the essential problems of believers (registration, providing premises for worship services, regulation of church services, etc.), and considered Christian's complaints about the impossibility to organize normal church life, in practical implementation its decisions were often ignored by the local authorities, which attempted to pursue their own policy. The author points out that Council for Religious Affairs regulated late-Protestant communities by means of repressive and restrictive measures as well as by a system of certain benefits, which were designed to legalize Christian way of life and gradually eradication of "religious extremism and fanaticism" in order to involve Christians in the "Soviet way of life".

Keywords: Religion Department, registration, cults legislation, autonomous churches.

С. Солоха* (м. Донецьк)

УДК 27-475:316.483(477.54)"1963/1987"

**ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ БОРотьБИ
АПАРАТУ УПОВНОВАЖЕНОГО
ПРОТИ ПРОПОВІДНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ
У ЦЕРКВАХ ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(1963-1987 рр.)**

Сьогодні стало актуальним контекстуальне дослідження боротьби радянської влади проти проповідницької активності служителів і членів Церкви. Це зумовлено тим, що проповідь, традиційно, є головною частиною протестантського богослужіння і духовного виховання. Обмеження проповідей і вплив на них були однією із стратегічних цілей радянської політики державного атеїзму. Хоча сучасні християнські історики, зокрема такі, як В. Заватські, С. Савінський та ін.³³⁷, дають свої оцінки тим подіям, що відбувалися у радянський період, все ж вони не достатньо володіли документами цієї епохи, щоб зуміти розкрити аспекти боротьби влади проти якості та кількості церковних проповідей.

***Мета цього дослідження** полягає в тому, щоб виявити і проаналізувати конкретні принципи та методи протидії влади*

---

* Солоха С.В. – магістр богослов'я, академічний декан Донецького християнського університету.

³³⁷ Заватски В. Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны. – М., 1995. – С. 459-528;. Савинский С. Н. История Евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии. 1917-1967. – СПб.:, 2001.

проповідницькій активності протестантських Церков. Об'єктом нашого дослідження є радянська політика державного атеїзму, спрямована проти життя і діяльності Церкви, предметом – конкретні прийоми роботи зі зниження проповідницької активності, апробовані на прикладі Харківської області, в якій традиційно був високий відсоток протестантів. Джерельну базу склали звіти уповноваженого Ради у справах релігії по Харківській області за 1963-1987 рр., що знаходяться в особистому архіві автора цієї статті. У документах, цитованих нижче, з етичних міркувань не вказуються точні імена і географічні назви.

Основний зміст статті. Діяльність апарату уповноваженого у справах релігій, спрямована проти проповідей, включала в себе розробку стратегій і методів боротьби, професійну аналітичну роботу (аналіз проповідей, їх оцінку), а також конкретні заходи боротьби з проповіддю. З метою зниження церковної активності була створена спеціальна комісія, яка ретельно вивчала проповідницьку активність у церквах. Ця комісія називалася «комісією сприяння виконкому Жовтневої районної Ради народних депутатів з контролю за дотриманням законодавства про релігійні культу» [Особистий архів Солохи С.В. – Уполномоченный Совета по делам религий при СМ УССР по Харьковской области В. Д. Березанец. Об опыте работы комиссии содействия контролю за соблюдением законодательства о религиозных культурах по изучению религиозной идеологии и проповеднической деятельности служителей культа. – 1983. - С. 1]. Комісія була створена після Червненого пленуму ЦК КПРС (1983). Її метою було: «систематичне і глибоке вивчення ідеології церковників та проповідницької діяльності служителів культу» [Там само. - С. 1]. До комісії входили: 17 членів КПРС, 2 комсомольця, 10 депутатів райради. У даній комісії була створена підкомісія, куди були включені «досвідчені» робітники, вчителі та службовці складом 12 членів. З членів групи по 2-4 людини було закріплено за конкретними громадами. Як правило, пріоритетними були ті церкви, де виявлена максимальна проповідницька активність. Кожен член групи повинен був відвідати церкву не рідше, ніж 2 рази на місяць, а кожне зібрання повинно було відвідуватися й аналізуватися 3-4 рази на місяць [Там само. - С. 4]. Після відвідування й прослуховування проповідей члени комісії подавали в райвиконком загальну інформацію і конкретні дані в заповнених анкетах. Потім керівник групи вивчав інформацію та анкети, аналізував та узагальнював їх. Мета аналізу полягала в тому, щоб: 1) виявити порушення вимог законодавства; 2) визначити тематику і спрямованість проповідей; 3) з'ясувати нові тенденції у проповіді. Так, наприклад, за результатами аналізу було виявлено, що проповідники стали акцентуватися на історичній прогресивності релігії в житті суспільства перед настанням святкування 1000-річчя хрещення Русі.

Щоквартально готувалася узагальнена інформація з критичним аналізом прослуханих проповідей і спрямовувалася уповноваженому по

області, в райком партії, до комісії сприяння та в інші інстанції. Потім комісія планувала роботу з членами групи. Після її засідань відбувалися навчальні заняття. Зокрема, проводилося вивчення законодавства про культу, адміністративної практики, встановлення відповідальності за порушення зазначеного законодавства і методів вивчення проповідей.

Аналіз проповідницької та церковної активності давав таку ж перевагу апаратові в боротьбі з проповіддю, яке давала розвідка під час війни. Результати аналізу дозволяли розуміти, контролювати і передбачати діяльність церкви, простежувати сфери впливу проповідників на громаду, відповідно, дозволяли і запобігати її активності. В цілому, результати аналізу застосовувалися практично у всіх сферах боротьби проти проповідницької активності церкви. Інформацію використовували для того, щоб навчати певних людей «роботі» з віруючими за місцем їх роботи або проживання.

За оцінкою уповноваженого, ця робота в 1980-і роки принесла свої наслідки: у районі знизився «релігійний екстремізм», були попереджені «незаконні моління», не було спалахів релігійної активності, стало менше конфліктів в громадах. У перспективі очікувалося, що, при успішній роботі апарату, радянська ідеологія змінить змістовну складову проповідей і в них буде все більше і більше лояльності до радянської дійсності, способу життя і соціальної законності.

Приклад звіту обласного уповноваженого демонструє глибоку обізнаність органів із проповідницькою активністю церкви та постійним виробленням методів боротьби з нею:

«Аппаратом выяснено, что на 01.01.1987 года в сектантских общинах ехб, хве, асд всего насчитывается 101 проповедник. Из них в обществах евангельских христиан-баптистов – 84, в общине пятидесятников – 5 и в двух обществах адвентистов седьмого дня- 2 человека. Одновременно установлено, что регулярно выступающих проповедников примерно треть от указанного количества. Остальные – это рядовые и выступающие эпизодически. Причины здесь две. Первая - они подготовлены слабо в богословском плане. Вторая – их невысокий общеобразовательный уровень. При подготовке проповеди рядовые верующие требуют определенной помощи от своих активных наставников. У опытных проповедников возраст, как правило, свыше 45 лет. Две трети их имеют неполное среднее образование, остальные - среднее, некоторые из них окончили библейские курсы. Рядовые проповедники по возрасту до 45 лет, они имеют почти все среднее образование /общее или специальное». [Особистий архів Солохи С.В. – Отчет уполномоченного Совета по делам религий по Харьковской области за 1986 г.].

Ця статистика і аналіз допомагали розробити стратегію боротьби проти проповіді. Вона полягала в тому, щоб позбавити потенційних проповідників трьох речей: богословської освіти, світської освіти і наставництва досвідчених служителів. Ці три напрямки фігурують практично у більшості звітів, що доводить послідовну стратегічну

діяльність органів радянської влади з послаблення проповідницької активності в 1960-ті-70-і роки.

Аналізові піддавалися не тільки актив проповідників з їхніми проповідями, але і керівні члени церкви, їхні вік і освіта. Особливу увагу звертали на факти, які могли бути розтлумачені як ознаки зниження активності церкви. Вказувалося, наприклад, що на одному з пресвітерських зібрань були оприлюднені такі цифри: з 42 громад тільки в 4 громадах пресвітери були молодші 50 років [Особистий архів Солохи С.В. – Совет по делам религий при совете министров СССР. О проведении областного совещания представителей церкви ехб в харьковской области от 10.06.86 года]. В одній з ключових церков робився аналіз активу церкви (проповідники, пресвітери, диякони): За віком: пенсіонерів – 73%; 50-60 років-30%; старше 60 років – 70%. За освітою: нижча освіта або малограмотні – 81, 9%; неповна середню і незакінчена середня-18, 5%. [Особистий архів Солохи С.В. – Информация о деятельности ст. пресвитера и пресвитерского Совета церкви ехб в Харьковской области. - 28.05.1976 года. - С. 3].

Зазначалося, що великий дефіцит друкованого слова робив проповідь бажаною в церковному середовищі. Так, наприклад, згадується, що в доповіді одного з пасторів було заявлено: «Зараз ми маємо одну Біблію на 56 осіб, а збірник духовних пісень на 23 людини. Наша потреба в літературі велика. Немає спеціальної літератури для проповідників» [Особистий архів Солохи С.В. – Уполномоченный Совета по Харьковской области. СПДР при СМ СССР УССР. О проведении областного совещания представителей церкви ехб в Харьковской области. - 10.06.86 г. - С. 2]. За спробу роздрукування Біблії віруючі арештовувалися і піддавалися допитам. В одному з документів повідомлялося: «При обыске у гр-на П. и гр-на М. было изъято около 500 печатных листов библейского текста, отпечатанных типографским способом. ...На первом допросе в дорожном отделе милиции, а затем в областной прокуратуре П. и М. категорически отказались дать какие-либо показания» [Особистий архів Солохи С.В. – Письмо Члену Совета по делам религий при Совете Министров СССР; Уполномоченному Совета по Украинской ССР от 08.05.69].

Апарат уповноваженого сприймав, аналізував і оцінював проповідь не як передачу біблійних ідей з кафедри для духовного повчання церкви, а як «мракобісся» або заклики до порушення законодавства про культу. По суті, проповіддю вважався будь-який публічний виступ у церкві чоловіків і жінок, включаючи вірші, молитви і спів, повчання та ін. Все це тлумачилося як форми «поширення ідеології, яка порушує закони країни». Наприклад, проповіддю вважалися виступи із закликами:

«Псалмопения периодически прерывались выступлениями молодых людей с декламациями и проповедями, в которых утверждалось о том, что якобы продолжается притеснения и гонения на верующих со стороны советских властей. Особое внимание обращало выступление двух молодых людей в белых рубашках, которые призывали собравшихся бороться с

«нечистью и скверной»), отказываться от земных соблазнов, готовить себя для вечной праведной жизни, быть крепкими в вере не обращать внимания на требования органов власти, подчиняться их законам, Продолжать крепиться духом и поступать по велению бога». (Майже всюди слово «Бог» пишеться з малої букви. Тут і далі залишені особливості правопису документального тексту. Підкреслення в тексті мої. – С.С.). [Особистий архів Солохи С.В. – Специальное сообщение о противозаконном сборище сторонников т.н. «Совета церквей ехб» 27 июля 1969 года от 05.08.69].

Проповідницьку діяльність одного з лідерів церкви Всесоюзної Ради Євангельських християн-баптистів (ВСЄХБ) апарат характеризував як «впливову мову і авторитет»:

«В своей работе весьма деятелен. Непрерывно укрепляет контакты с религиозными общинами других областей и республик. Не редки случаи, когда он без соответствующего на то разрешения, выезжал за пределы области. ... Он посетил Львовскую, Ровенскую и имел серьезное предупреждение уполномоченного. Любит и часто выступает перед верующими с проповедями. Обладает хорошими риторическими данными и умением влиять на собеседников. Поет в хоре, владеет хорошим голосом. В среде верующих стремится укрепить свой авторитет и под видом противоборства с раскольниками насаждает различные новшества в службах, требах и обрядах».

Зазвичай проповідь церковної опозиції, тобто прихильників Ради Церков Євангельських християн – баптистів (РЦ ЄХБ)³³⁸, розглядалася як заклик до порушення законодавства про культу. Цікаво, що виступи жінок, які звучали під час богослужінь, також розглядалися як проповідь:

«В 1968 году сектантские руководители, стоящие на позиции т.н. «Совета церквей» подготовили и провели 4-е массовые сборища, в каждом из которых участвовало по 600-650 верующих, в том числе до 150-170 детей школьного и дошкольного возраста. Активную роль в этой противозаконной деятельности на территории Харьковской области играет проповедница и одна из руководителей этого реакционного течения – А. Почти на всех массовых сборищах А. выступала с проповедями, характер которых был направлен на непризнание советского законодательства о религии и церкви». [Особистий архів Солохи С.В. – Справка о нелегальной, противозаконной деятельности проповедницы Змиевской подпольной секты ехб от 02.07.68].

Молитва також розглядалася як певний спосіб проповіді. Ось як про це повідомляється в інформаційному повідомленні про зібрання «баптистів-розкольників», присвяченому святу Жнив, восени 1969 р. у приміському лісництві:

«Проповедница Б посвятила проповідь своим единоверцам В и Г, находящихся ныне под арестом за нарушение законодательства о культах.

³³⁸ Див. детальніше: Лахно О.П. Церковна опозиція Євангельських християн-баптистів в Україні (1940-1980-ті роки) / О.П. Лахно. – Полтава, 2009. – 287 с.

«Господи, - говорит эта сектантка, - дай силы и терпения братьям нашим пострадавшим за тебя, останови гнев людей грешных и вразуми их поступиться злом своим и законами своими, отведи руки неверующих от чад твоих». Одна из проповедниц /фамилия не установлена/ обратилась в своей проповеди к присутствующим там представителям местных органов власти, работникам милиции, дружинникам и представителям общественности со словами: «Вы не можете судить нас законами земными. Мы во власти господней и он один нам судья» [Особистий архів Солохи С.В. – Письмо Уполномоченного Совета ПРД по Харьковской области члену СПДР при СМ СССР и заместителю Уполномоченного совета по Украинской ССР. - 25.9.69 г. - С. 3].

Таким чином, проповідь оцінювалася не з позиції богослов'я або духовного збудування громади, а розглядалася винятково як «антирадянська ідеологія» і «заклик до порушення закону», зокрема законодавства про культу. Через це під проповіддю могли розумітися не лише духовні повчання церковнослужителів, але й молитви жінок, свідчення молоді, гасла і навіть видання Біблій та іншої релігійної літератури. Все це вважалося «антизаконною релігійною діяльністю».

Подивимося на конкретні методи боротьби з проповіддю. Згідно рішення червеневого пленуму ЦК КПРС від 1983 р. «Про посилення роботи з такою специфічною групою населення, як віруючі» апарат вживав різноманітні засоби «щодо запобігання церковній активності». Серед них зокрема - міжнародні, церковні та громадські способи боротьби. Проте влада не завжди діяла злагоджено. Деякі, зловживаючи положенням, діяли незалежно, утискаючи віруючих. Це, звісно, викликало подив. В одному із документів вказується:

«Участковый уполномоченный старший лейтенант милиции А по непонятным причинам посетил дома зарегистрированных баптистов Б, В, Г и др. ... сделал выписки из домовых книг, чем взбудоражил верующих, среди которых поползли слухи о выселении всех верующих из Харькова» [Особистий архів Солохи С.В. – Н.Е. Бориско, уполномоченный СПДР при совете Министров Украинской ССР по Харьковской области. Справка о недостатках в работе по борьбе с религиозным экстремизмом. - 19 июля 1978 г.].

Згідно рішення Пленуму робота з віруючими повинна була прийняти «гуманний виховний характер». Це не було специфічним методом або спеціально розробленою програмою «роботи з віруючими». Під цим розумілося посилення вже існуючої атеїстичної пропаганди, яка була покликана пролити «світло комунізму серед темряви релігії». У зв'язку з цим на раді депутатів одного з районів Харківської області було вирішено:

«Политическим воспитанием необходимо охватывать верующих всех вероисповеданий, течений и толков; беседы индивидуальные или групповые должны проводиться как с верующими зарегистрированных религиозных обществ, так и с членами сектантских групп, осуществляющих свою религиозную деятельность вне регистрации.

Беседы с верующими необходимо планировать заранее. Желательно, чтобы их проводили хорошо подготовленные ответственные работники, имеющие отношение к деятельности религиозных обществ. О каждой беседе необходимо составлять справку, в которой указать вероисповедание и количество участников беседы, фамилии руководителей религиозных обществ и групп, отразить наиболее характерные вопросы, поставленные верующими \указать конкретно кто из верующих и какие вопросы задавал, реагирование верующих на беседу, результативность таких бесед. Копии справок направлять уполномоченную Совета по делам религий для анализа, обобщения и распространения в районах области наиболее эффективных и действенных форм и методов этой работы» [Особистий архів Солохи С.В. – Уполномоченний СПДР при СМ УССР по Харьковской области. Председателю исполкома 39 ГИК, РИК районного, городского Совета народных депутатов. - 19.12.1983 г.].

Таким чином, робота з віруючим повинна була формувати «радянську людину». «Виховання» їх полягало у роз'ясненні законів про свободу релігії і церкви, про свободу совісті. Зокрема, віруючий повинен був розуміти, що:

«Советский человек с его потребностями, в том числе и с религиозными потребностями в центре внимания советских законов. Отсюда следует, что если верующий гражданин имеет возможности удовлетворить свои религиозные потребности единолично или сообща с другими, значит в отношении к нему не нарушен принцип свободы совести; Верующие, как и все граждане нашей страны, обязаны соблюдать Конституцию СССР и советские законы, уважать правило социалистического общежития, добросовестно трудиться, оберегать и защищать свою Родину, активно участвовать в политической, социально-экономической и культурной жизни страны, быть патриотом своей Родины. ... учитывая особенности психологии верующих, следует терпеливо разъяснять им полезность и необходимость просмотра кинофильмов, телепередач, чтения современной литературы, подписки на газеты и журналы. Останавливаясь на этих вопросах применительно к детям верующих, разъяснять необходимость активного участия школьников в жизни школы, соблюдения ее устава» [Там само].

Також пропонувалося у бесідах з віруючими знайомити їх з радянським законодавством про культу, з основними рішеннями 26 з'їзду КПРС, «конкретними завданнями 11 п'ятирічки». Відтак було поставлене конкретне завдання - змусити людину жити в рамках радянської дійсності і приймати радянське тлумачення свободи совісті Боротьба проти віруючих розглядалася владою не як агресія щодо свободи віри громадянина, а як «виховна робота з формування законопослушного радянського громадянина». Саме цей мотив роботи апарату став офіційним і є домінуючим у стосунках з віруючими.

Апарат уповноваженого відкрито брав участь і впливав на обласні пасторські зустрічі, на пресвітерів та інших «активістів». Крім того, що

велося докладне протоколювання зборів, представники влади самі виступали з доповідями і рекомендували свої кандидатури при обранні служителів. В одній з доповідей уповноваженого про обстановку в керівництві «церквою ЄХБ в Харківській області» повідомлялося: «ми вважаємо, що зараз ніякої іншої кандидатури на цю посаду в області підібрати не є можливим. ... Такої ж думки дотримуються і «сусіди». У будь-якому іншому випадку прихильники «Ради церков» візьмуть цей факт на озброєння для своєї наклепницької кампанії і будуть розцінювати як наше втручання у внутрішні справи церкви».

Представник обласного відділення товариства «Знання» серед віруючих і керівників церкви читав лекції на тему «Про міжнародне становище СРСР і актуальні питання боротьби за мир», члени апарату уповноваженого проводили бесіди-консультації щодо законодавства про релігійні культу.

З відвертим ентузіазмом уповноважений доповідав про кризу у зв'язку зі зменшенням членів громади, про яку він дізнався на загальних зборах церкви. Так, наприклад, зазначається, що за певний період часу прибуло 182 особи, а вибуло 243 і відлучено 32 члени, а деякі громади перестали давати звіти [Особистий архів Солохи С.В. – Письмо в Совет по делам религий при совете министров УССР о проведении областного собрания пресвитеров церкви ЕХБ от 24.11.1983 г.]. Особливу увагу він приділяє також тому, що «загострюється ситуація всередині Союзу відносно автономних і відокремлених церков». У звітах детально описуються симптоми кризи: посилення розколу між прихильниками ВСЄХБ і СЦЄХБ, безуспішність спроб об'єднатися, взаємний підрив авторитету, наростання «екстремізму» прихильників СЦЄХБ, серед яких поширюються відозви типу «хочеш мати авторитет, виступай проти реєстрації». Після розколу саме відокремлені групи (Рада Церков) стають головною мішенню ідеологічно-виховної роботи апарату уповноваженого. З документів випливає, що Союз євангельських християн-баптистів під керівництвом ВСЄХБ також ставав одним з інструментів боротьби проти «радикальних» меншин, що відокремилися. Уповноважений виступав за надання правового захисту Союзу, щоб продовжувати використовувати його членів як приклад законслухняних громадян і як інструмент, схилиючи відокремлені групи до возз'єднання з ним. З доповідей видно, що саме «розкольники» пропагують неповагу до радянських законів про культу, в той час як Союз намагається виконувати ці закони. Проте розподіл пом'якшує цілеспрямований удар влади щодо церкви в цілому, так як направляє його на «розкольників-екстремістів».

Ще одним з інструментів боротьби проти віруючих був трудовий колектив. Так зі «Довідки про стан релігійності в Харківській області і заходи по посиленню контролю за діяльністю церковно-сектантських організацій» дізнаємося:

«Положительно зарекомендовали себя такие формы работы с верующими, как обсуждения отдельных нарушителей законоподательства на производственных собраниях по месту их работы, собраниях колхозников, уличных комитетов, товарищеских судах и т.д.» [Особистий архів Солохи С.В. – Справка о состоянии религиозности в Харьковской области и мерах по усилению контроля за деятельностью церковно-сектантских организаций на 01.09.71 г.- С. 3].

Боротьба з церковною активністю повинна була включати в себе і такий важливий соціальний фактор як колективні суди, обговорення поведінки віруючих на робочих і профсоюзних зібраннях і трудових колективах. Трудова спільнота повинна була прийти до віруючих і подіяти на них, як ліки. Ця соціальна складова атеїстичної пропаганди повинна була включати в себе соцзмагання, просвітницькі бесіди і лекції, інші форми соціалізації індивіда в радянському суспільстві.

«Со всеми гражданами, которые не голосовали, работники аппарата уполномоченного, комиссии содействия, общественный актив в период подготовки к выборам проводили соответствующую воспитательную работу как в трудовых коллективах так и по месту жительства» [Особистий архів Солохи С.В. – Сообщение о гражданах, не принявших участия в выборах в местные Советы и народные суды по религиозным мотивам от 23.06.1987 г.].

За оцінкою уповноваженого: «остається проблемою організація продуманої, науково атеїстическої роботи в трудовых коллективах, по месту жительства, где работают и проживают верующие граждане. Как правило, они не вовлечены в общественную жизнь, Социалистическое соревнование, не охвачены экономическим всеобучем, в их среде не проводится черты высокой советской гражданственности» [Особистий архів Солохи С.В. – О некоторых вопросах состояния религиозной обстановки в области от 18.11.87г. - С. 2].

Відтак влада на працьовувала і втілювала конкретні заходи для послаблення і припинення активності церкви. Для цього використовувалися міжнародні, церковні та суспільні ресурси. В цілому, соціальний контекст, в якому знаходився віруючий, повинен був стати інструментом боротьби з проповідницькою діяльністю.

Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що протидія проповідницькій активності церков апаратом уповноваженого при Раді у справах релігій у Харківській області ґрунтувалася на принципах радянського розуміння свободи совісті. Обмеження проповідницької діяльності розглядається та комунікується суспільству як боротьба з порушенням закону, а не боротьба з віруючими, Богом чи безпосередньо проповіддю. Для розробки та впровадження методів боротьби проти проповіді системно здійснювався збір інформації про внутрішнє становище церков, проводився ґрунтовний аналіз цієї інформації.

Під прицільною увагою апарату знаходилися проповідники і т.зв. «церковний актив». З цією категорією служителів велась активна

пропагандистська робота як із розповсюджувачами «антирадянської ідеології». Методи вказаної роботи полягали у співбесідах, спрямованих на «перевиховання» віруючих, роз'ясненнях їм законодавства про культу. Більш планомірна та довгострокова антицерковна програма полягала у обмеженні доступу проповідників до церковної літератури, богословської та світської освіти, позбавлення можливості проповідувати (усунення від служіння), заохочення до лідерства в церкві малоактивних служителів та проповідників похилого віку.

Інформованість громадськості про проповіді в протестантських церквах у радянський період багато в чому складалося на основі думки, що формувала державна пропаганда і преса. При цьому всередині церкви була своя позиція та оцінка подій, що відбувалися, але донесення її до навколишнього соціуму в той час було неможливе.

А н о т а ц і ї

У статті С.В. Солохи розглядаються прийоми протидії органів влади проповідницькій активності церкви. Автор розглядає методи боротьби очима уповноваженого у справах релігії. Стаття демонструє, як аналітично-дослідна робота апарату з дослідження проповідей і церковного активу стала основою для позбавлення віруючих світської та богословської освіти, наставників, Біблій та християнської літератури.

Ключові слова: проповідницька діяльність, уповноважений в справах релігії, протидія, роз'яснення, бесіди.

В статтє С.В. Солохи рассматриваются государственные приемы противодействия органов власти проповеднической активности церкви. Автор рассматривает методы борьбы глазами уполномоченного по делам религии. Статья демонстрирует, как аналитическо-исследовательская работа аппарата по исследованию проповедей и церковного актива стала основой для лишения верующих светского и богословского образования, наставников, Библий и христианской литературы.

Ключевые слова: проповедническая деятельность, уполномоченный по делам религии, противодействие, разъяснения, беседы.

S.Solokha explores in his article the methods of opposition of state authorities against the preaching activity of the church. The author examines those methods through the eyes of the Commissioner for Religious Affairs. The article demonstrates how analytical and research work of the state apparatus became a basis for depriving believers of secular and theological education, mentors, Bibles and Christian literature.

Keywords: preaching activity, Commissioner for Religious Affairs, opposition, explanations, discussions.